

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію **Діденко Катерини Володимирівни «Створення та діяльність Всеукраїнського комітету сприяння вченим (ВУКСВ) в УСРР (1921-1938 рр.)»**, представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Міжвоєнний період радянського минулого України, не дивлячись на удавану вивченість, продовжує пропонувати все нові малодосліджені теми. Якщо окремі теми вже налічують десятки (якщо не сотні) ґрунтовних монографічних досліджень (НЕП, колективізація, селянство міжвоєнної доби, Великий терор, Голодомор і т.д.), то інші лише починають свій сміливий поступ до української та світової історіографії. Саме до такої, недостатньо дослідженої, а в окремих аспектах і невідомої, теми відноситься запропонована Катериною Володимирівною Діденко проблема історії ВУКСВ у радянській Україні міжвоєнної доби. І тут важко не погодитися з професором Олександром Посадковим, який зазначив: «Історик, що взявся за таку тему, відразу виявить, що він майже не має попередників». Саме тому неопрацьованість цього аспекту минулого й є беззаперечним аргументом для його вивчення й отже дисертаційне дослідження К.В. Діденко треба тільки вітати.

Слід відзначити, що рецензована дисертація виконувалася в рамках науково-дослідної проблематики кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Історико-регіональні аспекти історії України» (номер державної реєстрації 0116U004805).

Враховуючи ступінь вивченості зазначеної проблеми, авторка поставила метою свого дослідження комплексний аналіз організаційної структури, форм роботи та результатів діяльності Всеукраїнського комітету сприяння вченим у 1921-1938 рр., вивчення його співпраці з іншими спеціалізованими органами забезпечення та контролю наукової інтелігенції. У відповідності з метою, в дисертації сформульовано такі завдання:

- здійснити аналіз стану наукової розробки проблеми;
- охарактеризувати джерельну базу дослідження, методологічні засади та використаний науковий інструментарій;
- з'ясувати принципи і практики взаємодії радянської влади та наукової інтелігенції;
- встановити механізми, що використовувалися державою для надання допомоги вченим;
- дослідити організаційно-правові засади створення та діяльності ВУКСВ;

- показати особливості співпраці ВУКСВ із Секціями наукових працівників спілки «Робос»;
- розкрити діяльність ВУКСВ зі створення Будинків вчених;
- проаналізувати заходи Комітету та їх результати з соціального та матеріально-побутового забезпечення науковців;
- розглянути житлові проблеми вчених і способи їх вирішення науковцями та органами влади;
- вивчити особливості організації відпочинку, медичного обслуговування та санаторно-курортного лікування вчених.

Аналіз дисертації та її основного змісту дозволяє зробити висновок, що в основному з поставленими завданнями К.В. Діденко справилася успішно. Вона ґрунтовно й критично проаналізувала наукову літературу зі своєї теми, поділивши її на 3 групи: радянську, українську та зарубіжну; і виділивши 4 періоди її розвитку (натомість у роботі (с. 29 дис., с. 5 автореф.) помилково написано про 3 (!) періоди), що дозволило їй аргументувати свою тезу про недостатність наукового дослідження зазначеної проблеми та її джерельна база для її вирішення була для багатьох праць явно недостатня (багато документів і фондів міжвоєнної доби у радянський період перебувала на секретному зберіганні).

Звертає на себе увагу джерельна база дисертації, яка складається з різноманітних документів і матеріалів, як друкованих, так і архівних. Використані документи з фондів 4 архівосховищ України та Російської Федерації – Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, обласних держархівів Одеси та Дніпра, Державного архіву Російської Федерації (ГАРФ), статистичні матеріали та довідкові видання, радянська та зарубіжна періодика тощо, при цьому значну частину документів введено до наукового обігу вперше, або ж розширено їх використання (хоча при цьому джерельну базу можна було б і збільшити, про що рецензент скаже нижче).

Джерела належним чином класифіковані за видовою ознакою на 4 групи: нормативно-правові акти вищих органів влади та управління, діловодна документація державних установ та організацій, статистичні матеріали й довідкові видання та періодична преса. Слід зазначити, що джерельна база дисертації цілком достатня для виконання поставлених завдань. Основні положення та висновки дослідження здобувачки базуються на об'єктивних історичних даних, які не викликають сумніву в їх достовірності.

Важливе місце у дисертації К.В. Діденко займає підрозділ 1.3. – «Теоретико-методологічні основи дослідження». Методологічні засади дослідження логічно орієнтовані на вирішення поставлених завдань. У підрозділі доречно витлумачено низку неоднозначних дефініцій («інтелігенція», «наукова інтелігенція», «вчений»,

«науковий працівник» тощо), що яскраво проілюструвало позицію самої авторки (хоча при цьому чіткого визначення поняття «інтелігенція», на думку рецензента, дослідниця так і не дала (с. 62-63)).

Основне завдання офіційного опонента – визначити, що нового вніс дослідник в історичну науку, як він розв'язав конкретну поставлену проблему.

По-перше, дослідниця створила нове у вітчизняній історіографії комплексне спеціальне дослідження, яке присвячене проблемі організації та функціонування Всеукраїнського комітету сприяння вченим у 1921-1938 рр., Секціям наукових працівників спілки «Робос», створенню та діяльності Будинків вчених у Києві, Одесі, Харкові та Дніпрі. При цьому здобувачка вирізняється самостійністю суджень, оригінальністю оцінювання явищ і подій, що дає підстави говорити про власне бачення проблеми.

По-друге. Обґрунтування висунутої концепції потребувало залучення великої кількості конкретного фактичного матеріалу, який був добутий в архівах, друкованих виданнях минулого століття, у більшості випадків вперше введений до наукового обігу. Особливе місце у цьому плані займають архівні документи, якими авторка дуже вміло оперує, підводячи фактичний матеріал на підтвердження власних позицій з того чи іншого питання.

По-третє. Особливо слід відзначити непогано охарактеризований теоретико-методологічний інструментарій дисертаційного дослідження. Виділено різноманіття методологічних підходів і принципів, чітко визначено методичний апарат дослідницької праці, розкрито ключовий дефініційний ряд. У результаті уточнено зміст та обсяг низки понять: «ЦеКУБУ», «ВУКСВ», «Секція наукових працівників», «Будинок вчених», «інтелігенція», «наукова інтелігенція», «вчений», «науковий працівник», «соціальна політика», «академічне забезпечення», що покращує розуміння предмета дослідження.

По-четверте. Використовуючи опубліковані й архівні документи, а також праці попередників, дисертантка дала критичну оцінку діям радянської влади у ставленні до інтелігенції, показала загальне й особливе у становищі та повсякденному житті української наукової інтелігенції 1920-х – 1930-х рр., запропонувала авторську періодизацію створення та діяльності організаційних структур з надання допомоги вченим, а також політики радянської держави у сфері науки, її організації та системи управління, взаємовідносин влади з науковою інтелігенцією тощо.

По-п'яте. Дослідниця переконливо розкрила особливості співпраці ВУКСВ і Секцій наукових працівників спілки «Робос», висвітлила діяльність Будинків вчених як центрів організації наукової інтелігенції, забезпечення її подальшого професійного та

культурного розвитку. Подала соціально-економічну картину життя української інтелігенції через діяльність професійної корпорації, що уможливило узагальнити статистичні дані про розміри академічного забезпечення й особливості його розподілу та розкрити стан фінансово-матеріальних і житлово-побутових умов життя науковців, основних форм їх відпочинку у 1920-1930-х рр.

Таким чином, переважна частина одержаних результатів є новими, що свідчить про значний внесок здобувачки в історичну науку. Одержані дисертантом результати є важливими, значущими і можуть знайти застосування у подальших наукових пошуках з метою вивчення історії української повсякденності радянського часу, профспілкового руху, дослідження формування «радянської» інтелігенції, неоднозначного характеру сталінського тоталітаризму. Практичне значення дисертації полягає в тому, що конкретний фактичний матеріал, її основні положення та результати, методологічні підходи можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць з історії України, історії науки і техніки України, народознавства, інтелектуальної історії, соціальної історії, історії педагогіки, підготовці спецкурсів, при написанні курсових і дипломних робіт, у краєзнавчій роботі, при оформленні стендів музеїв і виставок.

Крім того, слід відзначити, що дисертація написана хорошою українською літературною мовою, хоча інколи в ній трапляються помилки (наприклад, «УРСС» замість «УСРР») та зустрічаються русизми на кшталт: «виключно» (винятково), «ряд» (низка), «в області науки» (у галузі науки) тощо.

Зауваження опонента зводяться в основному до побажань чи визначення дискусійних моментів та окремих недоліків.

По-перше. Не зовсім коректно виглядає у дисертації твердження про те, що «*вперше* в українській історіографії порушено та висвітлено питання створення та організації діяльності Всеукраїнського комітету сприяння вченим» (с. 25). Адже наявність низки досить ґрунтовних праць О. Коляструк і О. Боня, про які сама здобувачка згадує в історіографічному дискурсі (§1.1, с. 39), вже порушили це питання вперше.

Досить неправильним вважаємо і твердження, що «*вперше* до наукового вжитку залучено нові архівні джерела», адже для історика джерело, яке не було введено до наукового обігу, і є тим самим інструментом, яким досягається наукова новизна. Без залучення джерел не може бути оригінального дослідження.

По-друге. Доречним було б ширше використання згадуваного фонду Р-4737 «Комісія сприяння вченим (КСВ) при РНК СРСР», що зберігається у ГАРФ (Москва, РФ). Поза увагою дослідниці опинилися такі цікаві справи опису 1, як №№ 609, 664, 696, 750, 764

тощо, які містять документи Уповноваженого КСВ у Києві при РНК УСРР за 1935-1938 рр.

Окрім того, нічого не зазначається про наявність матеріалів в інших обласних архівах України, де діяли відділення ВУКСВ – Києві, Харкові, Миколаєві, Вінниці, Полтаві, Чернігові тощо. Це б яскравіше проілюструвало регіональні особливості діяльності організації та дало б можливість їх порівняння.

По-третє. Недостатньо уваги приділено взаємодії ЦеКУБУ-ВУКСВ-КСВ з міжнародними організаціями протягом 1922-1925 рр. І хоча у дисертації є декілька одноабзацних фрагментів, де згадується наявність цієї співпраці (с. 126, 146, 163, 210), натомість вона була набагато об'ємнішою і довготривалішою (див., наприклад, монографію: *Тригуб О., Михайловський Т.* «Міжнародні гуманітарні організації на Півдні України у 20-х рр. ХХ ст.» (Миколаїв, 2020), де досить детально розкривається це питання на матеріалах Одеси).

По-четверте. Занадто багато уваги приділяється російській тематиці діяльності ЦеКУБУ та КСУ, деталізація якої не зовсім вписується у проблемне поле дисертації та її мети. Наприклад, маємо детальну історію Петроградського будинку вчених (с. 153-156).

До того ж, відбувається не завжди вдала екстраполяція російсько-більшовицького законодавства та російських реалій на українську дійсність. Адже до кінця 1920 р. про повноцінну імплементацію в УСРР російсько-більшовицького законодавства говорити не приходиться (див. с. 200-205 і знову, як приклад, наводиться Петроградський КУБУ) тощо. Але ж Петроградський комітет не був вищим органом організації та не диктував свої рішення для ВУКСУ.

По-п'яте. Бажано було б посилити висновки до розділів, відокремивши їх від основного тексту, що давало б чіткіше уявлення про ті результати, до яких прийшла дисертантка у висвітленні того чи іншого дослідницького завдання.

Однак, зазначені зауваження щодо недоліків та упущень носять частковий характер, вони аж ніяк не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Дослідження **Діденко Катерини Володимирівни** «Створення та діяльність Всеукраїнського комітету сприяння вченим (ВУКСВ) в УСРР (1921-1938 рр.)» є завершеною працею, в якій одержані науково обґрунтовані результати, що дозволяють всебічно зрозуміти процес створення та реорганізації ВУКСВ в УСРР у міжвоєнний період, пізнати повсякденне життя інтелігенції у цей складний період, зрозуміти державну політику щодо науково-педагогічних працівників, шляхи вирішення їх життєвих проблем тощо.

Основний зміст дисертації викладено в 11 наукових публікаціях, 5 з яких вміщені у фахових виданнях України, 1 – у науковому

іноземному виданні, 5 публікацій додатково висвітлюють наукові результати дисертаційного дослідження, що, на наш погляд, цілком достатньо.

Зміст автореферату відповідає змісту дисертації. Дисертаційне дослідження виконане на високому науково-теоретичному рівні, основні її положення є новими та науково обґрунтованими, які у сукупності розв'язують важливу наукову проблему, що має суттєве значення для історичної науки та може знайти застосування у науковій і викладацькій діяльності вищих навчальних закладів, краєзнавчій роботі тощо.

Все вище зазначене дозволяє зробити висновок, що рецензована дисертація за своїми актуальністю, науково-теоретичним рівнем, новизною постановки та розв'язанням проблем, практичним значенням відповідає вимогам п. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її автор **Діденко Катерина Володимирівна** цілком заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних відносин
та зовнішньої політики
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

О.П. Тригуб

10.09.2021 р.

